

**ЛИСТИ ПЕТРА ОБАЛЯ ДО ХРИСТИНИ САНОЦЬКОЇ:
ТЕМАТИКА Й ПРОБЛЕМАТИКА**
(за архівними матеріалами Інституту досліджень
бібліотечних мистецьких ресурсів Львівської національної
наукової бібліотеки України імені В. Стефаника)

Маркіян Нестайко

молодший науковий співробітник наукового відділу інформаційної та організаційно-виставкової роботи Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів ЛННБ України ім. В. Стефаника

Розглянуто творчі взаємини графіка Петра Обаля та мистецтвознавця Христини Саноцької на основі їхнього листування.

Ключові слова: *Х. Саноцька, П. Обаль, листи, монографія, автобіографія.*

The paper explores a creative relationship between the graphic artist Petro Obal and the art critique Hrystyna Sanotska based on their correspondence.

Keywords: *H. Sanotska, P. Obal, letters, monograph, autobiography.*

В статье рассмотрены творческие взаимоотношения графика Петра Обаля и искусствоведа Христины Саноцкой на основе их переписки.

Ключевые слова: *Х. Саноцкая, П. Обаль, письма, монография, автобиография.*

Епістолярна спадщина Христини Саноцької (1931–1999) — українського мистецтвознавця, професора Української академії друкарства, заслуженого діяча мистецтв України — налічує понад тисячу листів за 1953–1999 рр. Серед них — листи членів редакційних колегій київських журналів «Радянська школа», «Радянська жінка», «Мистецтво», альманаху «Література. Час. Діти», редакції «Історії українського мистецтва», енциклопедичного словника «Митці України», музеїв Тернополя, Чернівців, наукових установ Києва, Львова; письменників: Дениса Лукіяновича, Володимира Лучука, мистецтвознавців: Володимира Овсійчука, Василя Касіяна, Якова Затенацького, Інни Золотоверхової, Дмитра Степовика; художників: Олени Кульчицької, Богдана Олійника, Петра Обаля, Михайла Ткаченка, Степана Криворучка; бібліографів: Мировслава Мороза, Петра Медведика. Умовно це листування можна

поділити на ділове і приватне. Окрім того, у фонді зберігається чимало листів та привітань з нагоди різних свят.

Особливої уваги заслуговують листи українського живописця і графіка Петра Обаля. Митець народився 19 квітня 1900 р. у с. Ободівка поблизу Збаража (тепер Підволочиський р-н Тернопільської обл.). У ранньому дитинстві у хлопця проявився хист до малювання. 1914 р. закінчив 4 класи гімназії у Збаражі. Впродовж 1920–1925 рр. навчався у Краківській академії мистецтв. Після закінчення навчання працював вчителем малювання та креслення у середніх школах. З 1923 р. — член Гуртка діячів українського мистецтва (ГДУМ); з 1932 р. — член Асоціації незалежних українських митців (АНУМ). У 1950–1956 рр. Петро Обаль був репресований. Після повернення із Казахстану він активно включився у мистецьке життя Львівщини, брав участь у діяльності літературно-мистецького об'єднання «Хвилі Стрия». З 1964 р. — член Спілки художників України. Життя талановитого графіка і живописця обірвалося у Стрию 26 травня 1987 р.

На жаль, у довідковій літературі трапляються прикрі біографічні помилки. Так, у біографічному довіднику «Мистецтво України» [3] та в енциклопедичному довіднику «Митці України» [4] вказано, що митець помер і похований у рідному селі Ободівка, а це не відповідає дійсності, оскільки з 1956 р. П. Обаль жив у Стрию і там же похований.

Епістолярій П. Обаля з Х. Саноцькою охоплює 1962–1986 рр. В архіві налічується 85 листів та вітальних листівок П. Обаля до Х. Саноцької, різних за змістом і обсягом. Характерною рисою цього листування є цілковите домінування творчої проблематики над побутовою тематикою, деякі з них присвячені громадському життю. Майже в кожному листі — прохання передати вітання знайомим та запрошення приїхати до Стрия. Всі листи — рукописні, практично всі датовані.

У 1970 р. Христина Саноцька розпочала роботу над монографічним нарисом про Петра Обалю. Митець всіляко сприяв та підтримував ідею створення цієї монографії. Про це свідчать його листи до Х. Саноцької, у яких він інформував авторку про маловідомі сторінки своєї біографії, з приємністю пригадував осіб, з якими йому доводилося зустрічатись у житті.

В автобіографічному листі Петро Обаль згадує: *«Щойно в 1919 р. було відкрито гімназію, де я, як екстерн, здав матуру, а 1920 р. поступив в Академію мистецтв у Кракові, яку закінчив 1925 р.*

Після закінчення Академії, не маючи матеріальної бази на прожиток, я був змушений прийняти посаду вчителя в польській гімназії. Викладачем малювання та креслення я працював з 1925 по 1956 рр., в таких школах: 1925–1942 рр. — гімназія м. Гнев і м. Старгород, торгова школа м. Санок (Польща), 1942–1956 рр. — гімназія м. Стрий і середні школи та педучилище м. Стрий. В жодній армії я не служив. 1925 р. після закінчення Академії мене було покликано в польську армію, але після двох місяців по причині нездорового мого серця, мене було звільнено з армії. До жодної політичної партії ані організації я не належав, але завжди був, є і буду по стороні людини чесної, трудячої, не дивлячись на її національність, тим більше якщо ця людина соціально покривджена» [6].

На початку ХХ ст. до Краківської академії мистецтв вступали всі, хто міряв одержати спеціальну художню освіту. Це був єдиний мистецький заклад, де могли вчитися й українські студенти. В одному з листів П. Обаль з теплотою згадує своє навчання в Академії, професорів, друзів, художників. *«З художником Василем Перебийнісом* я познайомився у Тернополі, де він проводив канікули у своїх тестів. Він вже був студентом Краківської академії, а я збирався поступати в цю ж академію. Це був 1920 р. Я дуже вдячний Перебийнісу, бо він дав мені цінні вказівки відносно складання екзамену в Академію. А будучи вже студентом, ми подружилися з Перебийнісом, а також моїми кращими друзями були: скульптор Сергій Литвиненко**, художник Роман Турин***,*

* **Перебийніс Василь** (19.12.1895–13.11.1966) — український живописець і графік. Навчався в Краківській академії мистецтв. Жив у Парижі, Німеччині, Великобританії. Автор портретів, пейзажів, натюрмортів, а також рисунків, які слугували ілюстраціями для української періодики. За характером творчості близький до постімпресіонізму.

** **Литвиненко Сергій** (5.10.1899–20.6.1964) — український скульптор. У Краківській академії мистецтв навчався у 1924–1929 рр. Жив у Львові (1930–1944), Німеччині, США.

*** **Турин Роман** (2.9.1900–29.8.1979) — український живописець. У 1925 р. закінчив Краківську академію мистецтв. У 1925–1927 рр. навчався у Парижі у маляра, графіка, архітектора В. Яроцького (1879–1965). У 1933–1935 рр. створив документальні фільми про Гуцульщину («Гуцульські фрагменти»). Збирав і популяризував творчість народного майстра Никифора (Н. Криницького).

і студенти-поляки Кароль Ферстер і Міхал Гачинський. Ми часто вели дискусії на мистецькі теми і це мало не малий позитивний вплив на формування наших талантів» [18, арк. 158].

У студентські роки митець познайомився із скульптором Андрієм Коверком, який проживав і мав свою майстерню у Львові. Він ознайомлював молодого Обалю зі своїми творами, оповідав йому про мистецтво: *«Мені було дуже приємно і корисно почути таке, чого в Академії не чув. Головне, що Андрій Коверко був реаліст і це мало значення у дальшому формуванні моїх поглядів на мистецтво» [18, арк. 159].*

З-поміж своїх викладачів в Академії П. Обаль виокремив польських художників Теодора Аксентовича та Владислава Яроцького. Перший мав досить формальний вплив на студентів, зате про В. Яроцького Обаль зберіг теплі спогади на все життя. Професор В. Яроцький був не тільки педагогом, але й непоганим художником. Популярним він став завдяки своїм картинам про гуцулів.

Професор В. Яроцький з повагою ставився до індивідуальності; так, він казав, що кожний художник мусить бути оптимістом і послуговуватися в живописі виключно теплою мажорною гамою кольорів. Його настанови відповідали живій оптимістичній вдачі Петра Обалю: *«...проф. Яроцький звертав увагу на індивідуальність кожного студента і дуже ласкаво та з пошаною відносився до студентів-українців... вмів говорити по-українськи. Коли я подав, як дипломну працю, свою «Мадонну» на комісію і з другими колегами чекав на коридорі висліду, то після засідання комісії проф. Яроцький вийшов, приступив до мене, положив руку на моє плече і сказав: «будуть люди». Ці слова були для мене цінніші від золотої медалі» [18, арк. 159].*

У 1923 р. студент Обаль узяв участь у загальноукраїнській виставці, яку організував Гурток діячів українського мистецтва у Львові, де вперше експонував свій олійний «Автопортрет», картину «Хлопчик у кріслі», кілька дереворитів та акварелі. Відома художниця Олена Кульчицька була членом журі виставки і звернула увагу на здібного молодого художника в ділянці гравюри.

У 1925 р. П. Обаль успішно закінчив Академію мистецтв, засвідчивши свою мистецьку зрілість дипломною роботою «Мадонна». Деякий час після закінчення Краківської академії П. Обаль змушений був працювати на польському Помор'ї, в містах Гневі

та Старограді, викладаючи малювання у середніх навчальних закладах. Живучи далеко від Галичини, П. Обаль завжди підтримував зв'язки із середовищем українських митців, брав участь у виставках, відгукувався на всі актуальні потреби української громадськості. Згодом разом із дружиною і дочкою переїхав у Стрий, ближче до Львова, де, крім живопису, займався графікою. Саме тоді народжуються численні дереворити, які прославили П. Обалю не тільки в Україні, але й за її межами.

Мистецьке життя Львова 30-х рр. ХХ ст. зазнало великого впливу Асоціації незалежних українських митців, яка прагнула до утвердження національного мистецтва, популяризації здобутків української культури та її інтеграції у світову. АНУМ об'єднавала уродженців різних куточків України і світу, представників багатьох мистецьких шкіл. Серед численних учасників виставок АНУМ були такі відомі особистості, як Олександр Архипенко (Нью-Йорк), Олекса Грищенко (Париж), Оксана Лятуринська (Прага), Василь Масютин (Берлін), Олена Сахновська (Москва), Михайло Бойчук (Київ), Петро Мегик (Варшава) та багато інших.

Про свою мистецьку діяльність, зокрема про участь у виставках і різні нагороди, П. Обаль хронологічно подає в одному з листів до Х. Саноцької: *«1931 р. виставка, зорганізована Укр. товариством прихильників мистецтва у Львові.; 1932 р. мене зараховано членом АНУМ; 1932–1934 рр. Виставка укр. графіки у Львові, Празі, Берліні й Чикаго; 1935 р. «Ретроспективна виставка укр. мистецтва за останні 30 літ» — м. Львів;*

Персональні виставки: 1936 р. — м. Торунь (Польща); 1943 р. — м. Стрий; 1966 р. — м. Тернопіль, м. Львів; 1967 р. — м. Стрий; 1975 р. — м. Львів

Нагороди:

1930 р. — друга премія за проект на нагрудний значок «Союз укр. кооперативів». — м. Львів

1938 р. — перша премія на конкурсі «Найкращий український краєвид» за мою картину «Золоте Поділля».

В 1934 р. видавництво «Дажбог» м. Львів видало друком мої дереворити «Альбом портретів укр. письменників» [6].

Наклад видання — 525 примірників, один з яких зберігається в Інституті досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. У

другій половині 1930-х рр. П. Обаль успішно працював у ділянці прикладної графіки, виконуючи рекламні та торгові плакати, листівки, екслібри, проекти марок, значків, етикеток, оформляючи книги.

У живописі П. Обаль найбільшу увагу приділяв пейзажу, за що у 1938 р. одержав першу нагороду в конкурсі «Найкращий український краєвид» та схвальні відгуки у пресі.

Війна перешкодила реалізації творчих задумів Петра Обалю. У повоєнне мистецьке середовище Галичини щораз глибше проникав дух більшовицької пропаганди, прихід тоталітаризму та жорстоких репресій сковували творчий розвиток особистості. Не оминула ця трагедія і родину Обалю. В 1950 р. П. Обаль разом з донькою Вірою були заарештовані і відправлені до Караганди.

Після звільнення у 1957 р. П. Обаль був змушений займатися різними побутовими проблемами: пошуками житла, виробленням документів, оформленням пенсій. Втрачені роки, підірване здоров'я позначилися на його творчості. Однак реабілітований художник працював як міг, ніколи надовго не складаючи свою зброю — пензель чи різець. У листах до Христини Саноцької П. Обаль ділиться своїми планами і задумами. Тяжке матеріальне становище змушує художника продавати свої картини за безцінь, він просить Христину Іванівну допомогти у пошуках реального покупця. Так, наприклад, упродовж кількох місяців велося листування щодо продажу його картини «Верби» професорові М. Рудницькому:

«З вашою думкою відносно моєї картини «Верби», я не тільки згідний, але вважаю її геніальною... Не враховуючи матеріальної помочі, реалізація вашого плану принесе мені багато честі, бо ж мій твір буде у великої людини, палкого прихильника й знавця образотворчого мистецтва» [7].

В іншому листі П. Обаль пише Х. Саноцькій: «...Біля мене біда за бідой, а все через гроші. Якщо до мого приїзду удалось би Вам «пустити» мої нещасні «Верби» хоча би за 50 крб. — буду безмежно вдячний» [8]. З наступних листів довідуємося, що картина «Верби» таки була продана М. Рудницькому [9].

Після повернення із заслання П. Обаль через матеріальні негаразди був змушений витратити свій час на поїздки зі Стрия до Львова для полагодження різних справ у Музеї українського мистецтва, де час від часу працювала закупівельна комісія творів

мистецтва, на участь у художній лотереї, на оформлення пенсії. Зрідка йому траплялася нагода взяти участь у виставках.

В одному зі своїх листів Х. Саноцька запропонувала П. Обалю взяти участь у Шевченківській виставці, на що він відповів: «...*що ж торкається Шевченківської виставки, то на превеликий жаль я не маю нічого тематичного, ані не маю змоги щось на «скору руку» виготовити на згадану дату. В мене звичайне явище таке: свій задум, який має проявитися у формі картини, я довго-довго ношу у своїй душі поки він скристалізується у твір» [10].*

Побутові і матеріальні проблеми щораз щільнішим кільцем оточували Обалю, викликали відчай у художника. Він написав Х. Саноцькій: «...*А мене «біда» так притискає, що здається таки скоро «вилізу зі шкіри» — плюну на творчу працю, відгороджуся від всього, що носить назву високої культури, і в глухій тіні буду доживати свого віку» [12].*

В іншому листі читаємо: «*найгірше для мене це, що в даний час кінчається мені фарби, а купити не маю за що, так, що буду мусити «їсти свою душу», щоби не впасти в безділля» [11, арк. 53].*

Від 1960 р. поступово налагодилося життя і творче відродження художника. Розпочалося найпродуктивніше десятиріччя т. зв. стрийського періоду життя і творчості П. Обалю. Крім живопису, митець активно займався графікою, зокрема виконав багато ліногравюр.

«... *це одна радість: в Стрию, в найближчих днях буде відкрита моя виставка. Зал не дуже великий, але гарний і помістить 40 картин олійних і 30 графік. Дати відкриття не знаю, тому не можу Вас запросити, але на обговорення ми Вас обов'язково запросимо і я буду щасливий привітати Вас в Стрию» [14, арк. 71], — писав П. Обаль Христині Саноцькій. Відкриття виставки відбулося 21 січня 1967 р.*

У цей період після тривалої перерви з'явилися публікації про художника у періодиці: тернопільській обласній газеті «Вільне життя» — стаття Х. Саноцької «Новели у фарбах» [21]; у львівській обласній газеті «Вільна Україна» — стаття «Три хвилини щастя» Б. Загорулюка [2]; у варшавській газеті «Наша культура» — стаття В. Вітрука «Мистецтво П. Обалю» [1].

Про ці публікації художник поділився враженнями з Христиною Саноцькою: «*Ви не тільки мистецтвознавець, але одночасно поет і психолог. Ваша стаття писана прозою, але вона звучить як найкраща*

поезія. Візьму для прикладу хоча б вашу оцінку мого деревориту «Геній праці» (я цю графіку назвав «Алегорія праці», але це не має значення) — Ви так правдиво провели аналіз мого твору наче б згенерували мою душу» [13].

Окремого вивчення заслуговує історія членства Петра Обаля у Спілці художників. У 1945 р. його офіційно було прийнято у Спілку радянських художників у Львові, першим головою якої був видатний український митець Іван Труш. Після репресії і реабілітації митець намагався відновити своє членство у Спілці художників. Для цього він написав заяву і разом з фотографіями творів та відповідними рекомендаціями подав у секретаріат Спілки. Однак запрацювала славнозвісна бюрократична радянська машина: впродовж трьох років (1963–1965) П. Обаль не міг отримати членський квиток Спілки. У листах до Х. Саноцької [20] художник просив посприяти у вирішенні питання про своє членство у Спілці художників, тому що не мав змоги їздити до Львова. Христина Іванівна ніколи не відмовляла митцеві у допомозі.

Весь багатий і цінний мистецький доробок П. Обаля потребував професійного аналізу, опрацювання і видання монографії, або хоча б альбому. У листі до Х. Саноцької від 23.12.1966 р. художник пише, що *«Тамара Удіна [мистецтвознавець. — М. Н.] приготує видання моєї монографії, здається, що вам про це відомо. В якій стадії цей задум — не знаю. Найкраще про це буде знати редактор Деркач, який з Тамарою обговорив всі деталі по цьому питанню. Якщо у вас знайдеться можливість якось делікатно розвідати в редактора Деркача про реальний стан речі — буду дуже вдячний» [14, арк. 70].* Вже через рік, 21.9.1967 р., П. Обаль повідомив Х. Саноцьку: *«Те все, що ніби то, Тамара Удіна старалася видати «Монографічний нарис» не дійсне. Я письмово звернувся до ред. Деркача у тій справі він повідомив мене, що Удіна ніяких матеріалів, відносно моєї монографії не доручила» [15, арк. 79].* На жаль, цей задум так і не здійснився.

8 серпня 1969 р. розпочалася історія видання монографії Х. Саноцької про життя і творчість П. Обаля: вона подала директору республіканського видавництва «Мистецтво» заяву про включення монографічного нариса про західноукраїнського митця-живописця і графіка Петра Обаля у видавничий план. Почалося тривале листування з видавництвом. Христині Саноцькій постійно надсилали

листи, рецензії, проспекти, щось треба було доопрацювати, викинути, доповнити, уточнити, переписати. Авторка щоразу отримувала листи з видавництва про включення до видавничого плану її монографії, згодом її інформували, що видання переноситься, і так з року в рік. Упродовж усієї редакційно-видавничої підготовки рукопису до друку П. Обаль мав велике сподівання, що в скорому часі монографія все-таки буде видана: *«я маю повну надію, що цим разом справа на добрій дорозі і буде зреалізована»* [17, арк. 154], — оптимістично заявляв Петро Обаль у листі до Христини Саноцької.

Однак час минав, Петро Обаль відсвяткував свої 70-ти, 75-річчя, а намір вшанувати творчість видатного українського художника виданням монографії чи альбому — не здійснився. Художник так і не дочекався монографії, про яку так мріяв.... Лише через сімнадцять років після смерті П. Обалю у львівському видавництві «Каменярь» з'явилося видання про життя і творчість українського художника, автором якого став Мирон Нестерчук [5].

У листах П. Обалю до Х. Саноцької, сповнених болем і відчаєм, постійно знаходимо документальні свідчення про тяжке матеріальне становище художника у тоталітарному радянському суспільстві, коли єдиним джерелом виживання були кошти, здобуті шляхом реалізації картин художника. Невипадково в листах багато місця посідають прохання про допомогу чи розраду. Такий вигляд переважно мала доля Митця, який не пішов на компроміс із своєю совістю і не малював «на замовлення». На схилі літ художникові вдалося оформити пенсію, яка становила 58 карбованців! Митець у відчай звертається про допомогу у вищій інстанції. Ось що він написав про це Х. Саноцькій:

«Дорога Христю!

Пишу цих кілька рядків в почутті безмежного жалю та обиди.

Я був переконаний, що Міністер культури УРСР т. Бабійчук знайде можливість позитивного вирішення мого болючого питання про підвищення моєї пенсії.

Тимчасом вчора я отримав зворот моїх документів і письмо Міністерства культури, в якому говориться, що моя пенсія може бути підвищена до 60 крб., бо на підвищення до 70 крб. і більше треба мати заслуги перед Державою, а я таких не маю.

Така відповідь спараліжувала все високовартісне, що було в моїй душі. Нічого не хочеться, ані думати, ані творити, ані навіть

називати себе художником. Бувши доярка чи свинарка має 100-110 крб. пенсії, значить вона має заслуги перед Державою, а художник не найнижчої категорії таких заслуг не має. Виходить, що краще бути свинарем, як художником» [16].

Під час торжества, яке влаштувала громадськість Стрия з нагоди 70-річного ювілею художника, Петро Обаль з великим зворушенням висловив думки, які найкраще характеризують його як митця-громадянина: «...я не претендую на ім'я великого художника. Я вповні задоволений тим місцем в образотворчому мистецтві, яке мені призначено мистецькою критикою за мою 45-річну творчу діяльність.

Але я маю чисту совість перед своїм народом, бо не зважаючи на дуже несприятливі умовини для творчої праці, я свого таланту не змарнував. І сьогодні я є щасливий, що своєю творчістю вношу скромний вклад у розвиток нашої рідної культури» [19, арк. 165].

Епістолярій Петра Обаля до Христини Саноцької подано без зміни його правопису.

Публікацію листів Петра Обаля здійснюємо вперше. Вони мають велику мистецьку та історичну цінність, потребують глибокого осмислення та аналізу, дозволять розкрити багатогранну постать художника, а також мистецтвознавця Христини Саноцької.

1. Вітрук В. Мистецтво П. Обаля / Володимир Вітрук // Наша культура. — 1966. — № 10.
2. Загорулько Б. Три хвилини щастя / Б. Загорулько // Вільна Україна. — 1966. — 25 груд.
3. Мистецтво України : біогр. довід. — Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1997. — С. 444.
4. Митці України : енцикл. довід. — Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1992. — С. 428.
5. Нестерчук М. Петро Обаль : Документальна повість про життя і творчість українського художника / Мирон Нестерчук ; худож. оформл. Л.-І. Чабана. — Львів : Каменяр, 2004. — 159 с. : іл.
6. Обаля П. Автобіографія [Рукопис] // ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів. — Сан. 341. — Арк. 114.
7. Обаля П. Лист до Саноцької Х. від 17 груд. 1962 р. [Рукопис] // ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів. — Сан. 341. — Арк. 5-6.

8. *Обаль П.* Лист до Саноцької Х. від 5 лют. 1963 р. [Рукопис] // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів. — Сан. 341. — Арк. 11.
9. *Обаль П.* Лист до Саноцької Х. від 12 бер. 1963 р. [Рукопис] // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів. — Сан. 341. — Арк. 23-24.
10. *Обаль П.* Лист до Саноцької Х. від 25 січ. 1964 р. [Рукопис] // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів. — Сан. 341. — Арк. 45.
11. *Обаль П.* Лист до Саноцької Х. від 25 черв. 1964 р. [Рукопис] // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів. — Сан. 341. — Арк. 51-53.
12. *Обаль П.* Лист до Саноцької Х. від 17 листоп. 1964 р. [Рукопис] // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів. — Сан. 341. — Арк. 47-48.
13. *Обаль П.* Лист до Саноцької Х. від 12 квіт. 1965 р. [Рукопис] // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів. — Сан. 341. — Арк. 64.
14. *Обаль П.* Лист до Саноцької Х. від 23 груд. 1966 р. [Рукопис] // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів. — Сан. 341. — Арк. 70-71.
15. *Обаль П.* Лист до Саноцької Х. від 21 верес. 1967 р. [Рукопис] // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів. — Сан. 341. — Арк. 78-79.
16. *Обаль П.* Лист до Саноцької Х. від 3 трав. 1969 р. [Рукопис] // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів. — Сан. 341. — Арк. 144.
17. *Обаль П.* Лист до Саноцької Х. від 22 квіт. 1971 р. [Рукопис] // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів. — Сан. 341. — Арк. 154-155.
18. *Обаль П.* Лист до Саноцької Х. від 2 лип. 1971 р. [Рукопис] // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів. — Сан. 341. — Арк. 158-159.
19. *Обаль П.* Лист до Саноцької Х. [без дати] [Рукопис] // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів. — Сан. 341. — Арк. 165-167.
20. *Обаль П.* Листи до Саноцької Х. [Рукопис] // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів. — Сан. 341. — Арк. 39, 43, 48, 49, 61.
21. *Саноцька Х.* Новели у фарбах / *Христина Саноцька* // Вільне життя. — 1965. — 7 квіт. (№ 68).